

ЗМІСТ

<i>Моя іStoryя</i>	11
Три знайомства з Марією Савчин	22
Армія безсмертних	26
40 літрів повстанських документів	29
Проблема державного визнання УПА на тлі політичної ситуації в Україні	31
Українсько-польське протистояння в історії та політиці	40
Збереження національної пам'яті: досвід Литви	51
Щодо концепції українського визвольного руху ХХ століття	56
Українська повстанська армія: історія нескорених	64
Рік без генерала	68
Легенда про «Нахтігаль»	71
Кінець «легенди» про «Нахтігаль»	75
Відкриваючи секрети. Досвід маленької реформи	80
Вони повернулися... ..	85
Цілком нетаємно	87
ФСБ проти УПА	91
Українська Друга світова (в кольорі)	96
Велика нічя	102
«Хочу жити» в незалежній Україні	107
In memogiam Іван Вакарчук	110
Європа заговорила	114
Back to USSR, або Мистецтво витинанки з підручника історії	118
«Войнушки»	123
Тут лежить Україна	125
Приходь — здавайся!	128

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Виступ на прощанні з Євгеном Сверстюком	131
Втрачені	133
Тихі герої німої війни	135
Помаранчевий урок історії, або Чому в українському календарі стільки днів незалежності	137
Президент та історичні торги	140
Чому в Україні немає свого Вацлава Гавела?	148
2011. Повернення Сталіна	150
Союзники	152
Геноцидні ігри	157
«Сопромат». Конфлікти минулого не вирішити грою в мовчанку	164
70-ті роковини Волинської трагедії. Профанація та сакралізація	167
Використання документів комуністичних спецслужб. Закордонний досвід	171
Про пам'ять і майбутнє	179
Якби не було УПА	183
Моральні проти кримінальних	185
Незнана революція	187
Боротьба КГБ проти поширення інформації про Голодомор	190
Як Голодомор зробив нас нацією	198
Перша перемога	206
Через Майдан до свободи	211
Десоветизація	222
(Не)подоланий тоталітаризм. Український урок	224
Шойно фактів буде достатньо, минуле перестане ділити українців	233
Україна відновлює державну політику у сфері національної пам'яті	238
Рік змін. Як вивести країну з минулого в майбутнє	240
Сила пам'ятника. Камерон і Ганді	249
Не Ганді і Бандера, а Камерон і Путін. Feel the difference	250
Куди веде вулиця Леніна?	254
Про героїв та їхні імена	257
Пам'ять про Корюківку	259
Міти і війна	262

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Наше завдання — щоб совок не відтворився в майбутніх поколіннях	269
Декомунізація та академічна дискусія	277
В українсько-польському діалозі найважливіше, щоб ми почули одне одного	283
Наше завдання — деполітизувати тему польсько-української історії	287
Україна — фронтір свободи	291
Повертаємо людям історію, історії повертаємо людей	294
Справжня Зірка Героя	301
Тисячі вулиць отримали нові назви. Жодних протестів не було	302
Закриті архіви: справжня та вигадана історія	310
«Нюрнберг» над комунізмом можливий і потрібний	317
Книжка не лише про Волинь	328
Українсько-польська мрія	331
Про вбивць Бабиного Яру	335
Злочин нацистів — убивство понад ста тисяч людей, злочин комуністів — забуття вбитих	336
Після декомунізації буде деколонізація	339
Війна не робить винятків	345
Голодомору 1932–33 років передували 5 тисяч селянських повстань	348
Якір у минулому	356
Україна сама ініціюватиме перепоховання своїх визначних особистостей у Національному пантеоні	357
Я маю мрію	361
Сто років боротьби	364
Крути — бій за майбутнє	366
УПА — відповідь нескореного народу	368
Проект УПА з'явився ще 1921 року — в отамана Тютюнника	370
Слід в історії	377
Про акцію «Вісла» та російський імперіалізм	380
Сплундрований пам'ятник УПА — продовження «Вісли»?	381
Комплекс старшого брата замість діалогу: як урятувати відносини з Польщею	382
«Волинь» vs «Катинь»	384

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Як західні медіи ширять російський антисемітизм	386
«Єврейське питання» в ідеології та програмі ОУН	388
Уламки дзеркала історії	398
Розуміти історію — розуміти себе	400
100 років незалежності	403
Декомунізація — перший етап деколонізації України	404
Діалог під загрозою	407
Польсько-українські переговори: погляд ізсередини	408
Польські політики ще не зрозуміли, що Україна змінилася	411
Історія та пам'ять	418
Заходи по всьому світу демонструють: Голодомор не зламав нас	426
Ми пам'ятаємо! Ми сильні!	428
Спроможність убивць і сила тих, хто чинив спротив	430
«Разом з власної волі з 1919 року».	
Соборність у політиці національної пам'яті	432
Головний урок ОУН: боротьба за свободу	
має бути безкомпромісною	441
Ті, що зродилися великої години	447
Історія — це не той випадок,	
коли правда може бути десь посередині	450
Про справу Слідкому Росії, націоналізм,	
Польщу і війну на Донбасі	455
Ті, що перемогли ГУЛАГ	463
На компроміси в питаннях національної пам'яті я йти не буду	466
Декомунізація і людина	486
Фактор свободи. Мазепинці, петлюрівці, бандерівці	490
Реабілітація, «рожеве сприйняття радянського» —	
загроза для України	492
Як домовитися з минулим. Що таке і навіщо	
потрібна політика національної пам'яті	498
Історія в інформаційній війні Росії проти України	505
Підбиваючи підсумки. 2014–2019	512
<i>Подяки</i>	521

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

*Моїм учителям історії,
які зацікавили минулим
і вчили розповідати про нього:
Степанові Струку,
Григорієві Дем'яну,
Юрію Сливці*

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Моя iStoryя

Книжка, яку ти, майбутній читачу, взяв до рук, дуже відрізняється від усього, що я написав і опублікував дотепер. Вона навіть мало схожа на щось інше, що ти дотепер читав у інших авторів. Це не спогади (хоч тут багато пригадування), а швидше роздуми про історію в моєму житті та трохи про мою участь в історії.

Свого часу мені, студентові істфаку, забракло власне українського погляду на історію. Я бачив, як історики та громадяни інших країн проходили шлях самопізнання і самооцінювання, дивилися на себе в минулому «із власної дзвіниці», працювали над помилками, використовували здобутки. Водночас зауважував, як Україну тримали в полоні нав'язаної думки «старшого брата». А справжня незалежність — це також і самоусвідомлення.

Тож я вирішив зосередитися не лише на науці, а й на роз'ясненні вивченого — зробити минуле доступним. Для мене це була не тільки робота зі здобутками та помилками, а й частина (понад двадцять років!) життя на тлі неспокійної історії нашої країни. У цій книжці переплелися історія як history з мою особистою історією — story. Це текст про минуле — моє, українців, минуле загалом. Про те, як формувалися мої погляди на історію, як і чому я намагався допомагати формувати їх іншим. Це водночас і мій особистий досвід, і спроби спонукати українців переосмислити наш колективний. Щоб не повторювати помилок, які вже позаду, і впевненіше прямувати вперед. Це однаково актуально для мене особисто й для нас усіх разом. У мене часто буває так, що остаточний текст відрізняється від задуманого напочатку. Первинна ідея, що спонукає почати писати, розвивається, міняється. Дещо — спершу позірно доречно — цілком відкидається. Іноді письмо несе, як стрімка ріка, і заводить туди, куди ти спочатку не збирався чи навіть уявлення не мав про це місце. Міняється не лише зміст, а й форма задуманого. Наприклад, робота над збірником документів про польсько-український конфлікт 1940-х закінчилася не лише двотомником матеріалів українського підпілля (як задумував від початків), а й монографією з використанням польських, советських, німецьких матеріалів. Тому що хотів допомогти читачеві краще зрозуміти контекст друкованих документів ОУН та УПА.

Ця книжка теж спочатку задумувалась як збірник статей про історію, пам'ять, політику, яких написав уже чимало. Потім побачив, що багато цікавих думок висловлював у численних інтерв'ю. До того ж із часом, коли зростала зайнятість, кількість статей зменшувалася, кількість розмов із журналістами збільшувалася, бо слід було постійно пояснювати свої дії.

Ще одним засобом донесення ідей, їхньої публічної апробації виявилися дописи у фейсбучі. Соціальна мережа стала майданчиком для ініціювання

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

суспільних дискусій, іноді досить гарячих і масштабних. Деякі дописи згодом вдалося розгорнути у ширші публікації, деякі через брак часу так і zostалися «протостаттями». Часом дописи, навпаки, мали на меті максимально сконденсовано подати розгляд якоїсь доволі великої проблеми. Тому з'являлися тексти на взір «коротка історія про...».

Перегляд зібраних публікацій (тепер уже статей, інтерв'ю, фейсбучних дописів) показав, що багато з них потребують контекстуальних пояснень і коментарів. Особливо інтерв'ю, які завжди більше прив'язані до конкретного моменту запису. Тому виникла ідея супроводити ці тексти узагальненим наративом, який краще допоможе побачити обставини появи, зрозуміти мотиви створення, а отже, можливі їхні значення для мене та інших. Цей наратив більше зосереджений саме на особистому (відчуття, бажання, враження). Тому він моя story. Тоді як другий рівень, мої спроби розуміння минулого (і трохи формування майбутнього:)), — моя history.

Статті, інтерв'ю (деякі — повним обсягом, дещо — фрагментами) і дописи у фейсбуці — це тексти, які писалися приблизно протягом 20 років. Уважний читач помітить, як розвивалися думки, погляди на ту чи іншу проблему минулого протягом цього часу. Деякі з них, висловлені в ранніх текстах, тепер вважаю застарілими, іноді навіть недоречними. Але вони важливі, бо саме із цих, може, навіть частково помилкових суджень, починався мій шлях до того, що тепер (і це, ймовірно, теж не остаточно) вважаю ближчим до істини.

Натомість узагальнений наратив — це свіжий текст, написаний протягом останнього року, під час мого перебування на лікуванні. Травма правої руки та її подолання, з одного боку, коштувала чималих фізичних зусиль, з іншого — дала унікальну можливість призупинитися на своєму шляху, озирнутися назад і дещо переосмислити. Є для цього гарне слово в українців діаспори — застановитися. А ще травма стала приводом для реваншу лівші, якого советська школа у 1980-ті змусила стати «як всі» — правшею. Текст писався лівою на телефоні, а потім переносився для редагування на комп'ютер. Загальносуспільні павзи через карантинні заходи 2020–2021 років, що спіяли мою актуальну політичну активність, теж дали більше можливостей для переосмислення проробленого на попередньому етапі життя і його письмового викладу.

І на завершення вступу — про другу, дещо провокаційну частину назви книжки. «Переписування історії» — словосполучка, яку неодноразово чув на свою адресу в заявах політиків чи публікаціях журналістів, що засуджували мою діяльність. У відповідь я повторював: ми не переписуємо свою історію, ми щойно намагаємося написати її. Написати історію України не з погляду її сусідів, а так би мовити — від першої особи. Написати українську історію саме як історію України, а не Росії, Польщі чи ще когось на нашій землі. Звісно, такий підхід не подобається тим нашим сусідам, які вже написали для нас / замість нас / без нас цю історію, визначили її героїв, зрадників, ключові та другорядні події. З їхнього погляду наше самопізнання непотрібне і навіть

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

шкідливе. З нашого — неминуче й необхідне. Тільки коли story нашої країни збіжиться з її history, можна буде говорити про те, що ми заклали основи для свого національного нарративу про минуле. Хоч і після цього він зазнаватиме змін, адже кожне покоління дивиться на минуле зі своєї висоти й бачить його дещо інакше, ніж попередники. Але тоді ми вже не вважатимемо словосполучення «переписування історії» лайливою.

P. S. Тут буде багато текстів із фейсбуку — вони вперше з'являлися в соціальній мережі, частина з них — результат спровокованих нею дискусій. Врешті, фейсбук відіграв вирішальну роль у появі цієї книжки. Зібравши матеріал до неї, я все ще вагався. Тому запитав своїх читачів у мережі, чи цікавим було б їм таке видання. Після того, як понад півтори тисячі висловили готовність купити майбутню книжку, рішення на користь її появи було ухвалене.

Тож хотіли — маєте, welcome to my (hi)story.

Київ, 27.05.2021

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Історія як розповіді про минуле ввійшла в моє життя зі слів батьків, потім — із книжок. Тоді, в дитинстві, вона мало відрізнялася від раніше чутих казок. Трохи менше чудес (хоч куди без них навіть там), періодично повторюване «колись», яке мало надавати більшій реалістичності розказуваному, іноді щось матеріальне (руїни чи осколки), яке промовляло «це справді було».

Історію як творення майбутнього я побачив на вулицях Львова в кінці 1980-х. Мітинги, походи під ще забороненими синьо-жовтими прапорами, концерти з піснями (стрілецькими, повстанськими), що поверталися із забуття, вийняті з дідівських шаф, чи новостворені вишиванки на молодих чоловіках і жінках — це була українська весна. Її паростки швидко і стрімко здіймалися з-під землі, руйнуючи советський бетон, під яким мали бути поховані.

Напевно, саме через цю другу історію, що відбувалася в мене перед очима, я і зробив свій професійний вибір. Так само через бачене тоді назавжди підхопив внутрішню суперечність, що досі в мені: між бажанням описувати минуле й бути серед тих, хто творить майбутнє.

Перша книжка з історії України потрапила мені до рук в буремному 1990-му. До того про минуле України, яке поверталось із забуття та заборон, вичитував із газетних статей чи уривків книжок, друкованих у журналах. Антін Лотоцький зі своєю «Історією України для дітей» просто таки увірвався в моє читачке життя, сповнене на той момент пригодницько-історичною літературою на кшталт романів Вальтера Скотта чи Александра Дюма. І хоча вважав, що за віком уже трохи переріс цю книжку, орієнтовану на дітей (до яких я, звісно, вже себе не зараховував), захопився нею відразу. Аж так, що вона могла позмагатися в рейтингу улюблених історичних з науково-популярною книжкою Войтеха Замаровського (чехословацького автора, як виявилось згодом, агента комуністичних спецслужб) «Іх величності піраміди», яка прищепила мені любов до історії загалом.

Лотоцький не лише давав відповіді на безліч питань щодо минулого України, якими було переповнене сьогоднішня, що мене оточувало. Він перший для мене формував цілісну картину цього минулого. Уже потім її поглибили й уточнили книжки Крип'якевича (прочитав у тому ж 1990-му), Аркаса, Грушевського, Субтельного.

Символічно, що автор першої для мене книжки з історії України був такий, яким я прагнув стати в подальшому: історик, письменник, активний громадсько-політичний діяч, учасник визвольного руху. Хоча нічого цього про Антона Лотоцького я не знав, навіть дочитавши його книжку, що не містила біографії, як не містили її тоді ще енциклопедії і довідники. Він довів свою розповідь про минуле до передодня Другої світової, з якої в майбутньому почнетсся сфера моїх історичних зацікавлень. Тож, може, я досі намагаюся писати продовження книжки, якою захопився в дитинстві?

 6 січня 2018 року

Спогад про дитинство. Різдвяна таємниця

Для теперішньої дитини ця словосполука означає загадку про те, що буде подароване на Різдво або яким чином чудовий подарунок опиняється під подушкою чи ялинкою. У часи мого дитинства таємницею було саме свято і навіть слово, яким воно означене. До нього готувалися вдома заздалегідь, тож розмов було багато. Але на відміну від інших свят (Нового року чи дня народження) про це не можна було говорити у школі. Поза домом — на вулицях, у школі, телевізорі — Різдва не було, тільки «Новий год». Заборона додавала святу таємничості й навіть якоїсь особливої урочистості.

Свічка, яку запалювали на столі, була не просто даниною традиції, а елементом прихованого від сторонніх ритуалу. Її мерехтливе світло виривало з темряви тих, хто сидів довкола. На цьому дивному святі не було гостей, тільки свої, найближчі — мама, тато і нас четверо дітей. І не вірилося, що це та сама вітальна кімната (у звичному дев'ятиповерховому домі спального району Львова), де тиждень тому весело і гучно під звуки кремлівських курантів з телевізора зустрічали Новий рік.

Тепер ця кімната була інакша, ніби переносилася в якесь далеке заметене снігом село, де виростили тато з мамою. Зима тоді була справжня, не те що тепер...

Повнилася їхніми розповідями про те, як колись святкували весь вечір. А ще тихим співом пісень, які називали гарним і теж забороненим словом «колядка». Слова цих пісень, часом химерні й незрозумілі, не можна було прочитати в жодній книжці, тож, щоб долучати свій голос до коляди, треба було їх запам'ятовувати просто зі співу.

Опісля на вулиці ти зустрічав своїх друзів і легко міг відрізнити тих, хто знав таємницю Різдва, і тих, хто не чув про неї. Напевно, в їхніх очах ще залишався вогник тієї свічки, яку тишком запалювали вдома. А потім таємниця Різдва почала виходити поза межі домівок. Колядники з'явилися спочатку на вулицях, а відтак уже навіть і в телевізорі. А ще пізніше, у студентські роки, ми вже самі «експортували» це свято далі на схід. Їздили з вертепами (спочатку політичними, а потім, коли зрозуміли, що нас не надто розуміють, — із традиційними) до Донецька, Луганська, Сум. Для наших однолітків там, у родинах яких не збереглася традиція Різдва, дивиною було, що хтось справді святкує його так, як «каже телевізор», — з 12 стравами, колядками і вертепом.

Нині Різдво всюди — на вулицях, у телевізорі, комерційній рекламі та зверненнях політиків. Але навіть попри це для мене воно не втрачає своєї вічної таємниці. Може, тому, що на Різдво вогник свічки на столі далі вихоплюватиме з темряви тільки найрідніші обличчя.